

محرم و موزه‌ای با یادگارهای عزا

تبریز شهر ام‌الهیئات است؛ چراکه بیشترین تعداد هیئت‌های محب اهل بیت (ع) را داراست و تقریباً در تمام ایام سال مردم این شهر به یاد خاندان اهل بیت عصمت و طهارت (ع) بوده‌اند.

تبریز شهر ام‌الهیئات است؛ چراکه بیشترین تعداد هیئت‌های محب اهل بیت (ع) را داراست و تقریباً در تمام ایام سال مردم این شهر به یاد خاندان اهل بیت عصمت و طهارت (ع) بوده‌اند.

[Tweet](#)

به گزارش [خبرگزاری فارس](#) از تبریز، پرچم ماتم حسینی قرن‌ها است که با وجود فراز و نشیب‌های مختلف به همت عاشقان امامت در دیار آذربایجان همچنان در اهتزاز است.

مردم منطقه آذربایجان همه ساله مراسم عزاداری محرم و صفر را به صورت گسترده و به شیوه سنتی خاص برگزار می‌کنند. مجالس حسینی مرسوم به «فهنه»، روضه‌خوانی در منازل و تکایای آذربایجان در غیر از ماه‌های محرم و صفر نیز برگزار می‌شود، اما دهه پایانی ذیحجه، آذربایجان یکپارچه چهره حسینی به خود می‌گیرد به طوری که اکثر شهروندان چند روز قبل از فرا رسیدن ماه محرم لباس‌های مشکی پوشیده و دستار سیاه به نشانه عزا بر سر خویش می‌بندند و پرچم‌های عزا در کوچه و بازار نصب می‌کنند.

از چندین روز قبل از آغاز ماه محرم، تبریز معروف به ام‌الهیئات، در عزای حسینی فرو می‌رود. این را می‌توان از صدای شبانگهی طبل‌ها و تسخیر گشتن شهر در میان پرچم‌ها و بیرق‌های سبز، سیاه و سرخ فهمید. تمام نقاط این شهر با پرچم‌ها و نمادهای مختلف عزای حسینی پوشیده شده است. اکثر مساجد، محلات، حسینیه‌ها، مغازه‌ها، بازارها و حتی بسیاری از ماشین‌های این شهر سیاه‌پوش شده‌اند. تعداد قابل توجهی از مردم شهر نیز لباس سیاه عزا بر تن کرده‌اند و بدین ترتیب در سوگواری سید و سالار شهیدان حسین بن علی (ع) شرکت جسته‌اند.

در بازار بزرگ و قدیمی تبریز نیز مراسم عزاداری با شور و شوق خاصی برپاست. گروهی از عزاداران بازار با پوشیدن کت و شلوار سیاه به صورت یک دست و متحدالشکل آئین‌ها و عزاداری‌های خاصی را برگزار می‌کنند.

پوشیدن لباس سیاه در برخی موارد تا روز اربعین حسینی ادامه می‌یابد و برخی دستارهای سیاه بسته شده به سرشان را تا سوم امام نکه می‌دارند. برخی آقایان هنگام عزاداری پیراهنی بلند تا پایین‌تر از زانو بر تن می‌کنند و برخی حتی نوعی دامن سیاه را به همراه پیراهن سیاه مردانه می‌پوشند. می‌گویند در تبریز علم‌ها و کتل‌های قدیمی و ارزشمند زیادی وجود دارد که حتی برخی وقف شده توسط شاهان قجری است.

فریادهای «شاخسی واخسی»، حیدر، صفدر، حسینیم وای، حسینیم وای، مظلوم اوله حسین وای و ... از تمام نقاط شهر به گوش می‌رسد و اکثر مراسم عزاداری روزهای اول تا هشتم محرم در شب انجام می‌پذیرد و در روزهای تاسوعا و عاشورا این مراسم در روز نیز برپا است.

تبریز شهر ام‌الهیئات است؛ چرا که بیشترین تعداد هیئت‌های محب اهل بیت (ع) را داراست و تقریباً در تمام ایام سال مردم این شهر به یاد خاندان اهل بیت عصمت و طهارت (ع) بوده‌اند و اوج این محبت در دهه اول محرم الحرام جلوه‌گر می‌شود.

موزه عزادار

بازار تبریز و حاشیه‌هایش همیشه در زندگی مردم این شهر مهم و تاثیرگذار بوده است، از زمان ساخت و گره خوردن به جاده ابریشم تا جریان‌سازی در روند انقلاب مشروطه و بعد از آن در لایه‌های مختلف زندگی مردم، بازار تبریز همواره بوده و دیده شده و نقش تاریخی خود را استمرار بخشیده است.

آیین‌های مردم این هم با درهم تنیدگی ویژه خودشان با بازار و بازاریان، سال‌هاست که به حیات خود ادامه داده‌اند و بی‌شک محرم و عزای حسین (ع) یکی از مهم‌ترین آیین‌هایی است که در بازار تبریز شکلی ویژه به خود گرفته و هنوز و همه ساله مشتاقان بسیاری را جلب می‌کند.

مناره‌های بلند و سر در مسجد جامع تبریز را که رد کنی، کوچه‌ای قدیمی با خانه‌هایی که هنوز رنگ و بوی تاریخ را در دل خود دارند، پیدا می‌شود.

کوچه‌ای که خانه‌های آجری و خاکی رنگش، هنوز خاطره رفت و آمدهای مکرر مردان و زنان گریان و عزادار به خانه‌ای قدیمی در میانه خم و پیچ‌های مسیر را در خاطر دارد.

در و دیوار خانه مرحوم دکتر ابوالقاسم صحتی که مردمان قدیم آن را به نام خانه صحتی می‌شناختند، دهها سال است با رنگ و بوی محرم آمیخته شده و نشانه این در هم تنیدگی، تابلویی است بر سر درب خانه که با پرچم و علم عزاداری‌های تبریز مزین شده و هر رهگذری را به دیدن «موزه محرم» دعوت می‌کند.

دکتر ابوالقاسم صحتی پزشک خوشنام و معتمد تبریزی، یادگاری ماندگار از نیک‌اندیشی خویش و دلبستگی‌اش به سالار شهیدان، حسین (ع) را برای همیشه به جای گذاشته است و چراغ این یادگار تا وقتی دلی با نوای «حسینه یئرلر آغلار گوی لر آغلار» به لرزه در می‌آید، روشن می‌ماند.

بازار تبریز، در کنار بافت تاریخی شهر و با دارا بودن چند بنای مهم و برجسته، برای همه مردم شهر آشناست.

با ورود به این کوچه شهید احمد گوگانی، علم و پرچم‌های خانه پلاک 22 موجودیت خاص خود را معرفی می‌کند.

خانه‌ای با دیوارهای آجرکاری شده پرکار که بعد از مرمت کلی در سال‌های اخیر، بسیار نظیف و زیبا شده است و در مساحت چهارصد متری‌اش، صدها یادگار هنری و معنوی را در دل خود جای داده است.

از ورودی و پاگرد که می‌گذرم، اسب سفیدی، شال و یراق بسته شده، با چشمانی غمبار و زخم‌هایی بر تن، درون محفظه‌ای شیشه به استقبال می‌آید.

حیات نه چندان بزرگ و قاجاری این خانه سال‌هاست دست‌جات عزاداری را دیده که در دهه اول محرم، دور تا دور این حیاط ایستاده‌اند و در غم سالار شهیدان، بر سینه خویش کوفته‌اند.

مسیر حیات را در میان بوته‌های کوچک گل که از سرما جمع شده‌اند طی می‌کنم و در آستانه زیرزمین خانه که اکنون حسینیه موزه را تشکیل می‌دهد می‌ایستم، زیرزمینی نه چندان بزرگ اما تمیز و مرتب، که دور تا دورش را پشتی و پتو چیده‌اند خودنمایی می‌کند و در وسط این آرامش، در میان حوض سنگی زیرزمین، پارچه‌ای آبی رنگ و تشتی مسین، به رسم و سنت قدیمی «تشت‌گذاری» قرار دارد.

از پاگرد مربعی شکل حیات بالا می‌روم و در آستانه سالن ورودی موزه قرار می‌گیرم.

علم‌هایی بلند که با پارچه‌های رنگین آذین‌بندی شده‌اند، اولین چیزی است که به چشم می‌خورد؛ یادگار شهرها و روستاهای دور نزدیک، از مردمی که نذر می‌کنند و به خاطر نذرشان، به علم حسین (ع) پارچه‌ای به یادبود می‌بندند. نمونه این علم‌ها هنوز در شهرهای مختلف آذربایجان برای نذر مردم و عزاداران در مراسم دهه اول محرم مورد استفاده است و مردم با بستن تکه پارچه‌های رنگین به آن، ضمن ابراز ارادت به خاطره علمدار کربلا، به علمی ادای احترام می‌کنند که به خاطر نذر آنها خم شده است.

چهار ستون شیشه‌ای، تاقچه‌های درون دیوار که جلوی شیشه گرفته شده، چند گلدان شمعدانی و «پنجه»های مسی و برنجی و آهنی، از درون این قفسه‌ها، منظره‌های رنگین و دیده‌نواز دارد.

هر قفسه موجود در سالن طبقه اول، منحصر به شی خاصی است. در سمت چپ سالن، زنجیر و سپرهای مختلف دیده می‌شود و در سمت راست، شمشیر و پنجه و نیزه‌هایی که افراد و گروه‌ها و مساجد مختلف به این موزه اهدا کرده‌اند.

سیری فلزی با روکش طلاکوب، با نقش‌های کنده‌کاری شده و برجسته متقارن، از زیباترین آثار این طبقه موزه است که در زمان‌های دور در مراسم شبیه گردانی مورد استفاده عزاداران مورد استفاده قرار می‌گرفته است.

راه پله طبقه دوم، به سبک تمام بناهای تاریخی مشابه، از وسط طبقه اول می‌گذرد، با ستون‌هایی بلند که پرچم‌بندی شده‌اند و دو پرچم «سردرب» با تاریخ سنه 1332 قمری، یعنی در حدود یکصد سال پیش، به استقبال چشمان مشتاق بیننده‌ها می‌آیند.

طبقه دوم، پر است از آثاری که در مراسم‌های عزاداری و در شبیه‌خوانی‌ها و نمایش‌های عاشورا استفاده می‌شده است؛ گهواره‌های سفید و سبز حضرت علی‌اصغر(ع)، زره‌های فلزی ریز بافت، پنجه‌های کوچک و بزرگ و ظرف‌های آب خوبی و گلاب‌پاشی نشانه‌ای از ریشه‌های باور مردم نسبت به این آیین و این مراسم است.

سمت چپ سالن، پشت اولین درب اتاق بزرگی که در گذشته اتاق زاویه مهمان خانه این بنا بوده، مجسمه محزون مردی عباپوش دیده می‌شود که پرده بزرگ پشت سرش را نقالی می‌کند، پرده‌ای بزرگ و قدیمی، با بزرگنمایی مقامی، که از شیوه‌های سنتی پرده‌کشی است و در میانه پرده حسین (ع) با چشمانی غم‌آلود، چهره‌ای مصمم و کلاه خود و سربندی سبز، به دل دشمنان زده و مبارزه می‌کند.

دهها نمونه دست‌نوشته از متن‌های تعزیه و اشعار عزاداری، در قفسه‌ای شیشه‌ای در کنار پرده شبیه قرار دارد و رنگ و رو رفتگی‌های آنها نشان می‌دهد هر کاغذ صدها بار در دستان پر شور مداح و خواننده شان جابه‌جا شده‌اند.

این اتاق زاویه به سالنی بزرگ و نورگیر متصل شده است که قفسه‌های شیشه‌ای‌اش، آثار ارزشمندی را در خود جای داده‌اند. شمشیرها، خنجرها، سرعلم‌ها، کاسه‌ها، تنگ‌ها و ظروف اغلب فلزی از یادگارهایی هستند که دیدنشان، چشم بازدیدکننده‌های مسن‌تر را پر از اشک می‌کند و جوانترها را به سؤال کردن وادار می‌کند.

خروجی این سالن هم با دکوری چند طبقه و شامل یک سرویس کامل فلزی برای پذیرایی از عزاداران سالار شهیدان که در سال‌های نه چندان دور برای خوردن شربت و یاد کردن از گلوی تشنه حسین(ع) و یارانش استفاده می‌شده است، زینت داده شده تا بازدیدکننده بتواند تمام آلات و ادوات مراسم‌های سنتی عزاداری در شهرها و روستاهای آذربایجان را از نظر بگذراند.

حیات را طی می‌کنم، چشمان اسب سفید شیشه‌نشین، برقی متفاوت دارد. برقی حاکی از شور و شعور، و برکت دعای هزاران نفر از مشتاقانی که هنوز دهه اول محرم را در این خانه تاریخی به عزاداری سالار شهیدان می‌گذرانند.

آن سوی درب چوبی کوچکی، آسمان آرام می‌بارد ...

علم‌های موزه محرم نشانگر گوناگونی آیین عزاداری در آذربایجان شرقی است

رئیس سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری آذربایجان شرقی گفت: 10 توغ و علم از روستاهای مختلف استان در موزه محرم نگهداری می‌شود که نوع و مراسم مربوط به آنها، نشانگر گوناگونی و تنوع آیین عزاداری در آذربایجان شرقی است.

تراب محمدی افزود: قدمت هیچ یک از علم‌های موجود در موزه محرم کمتر از 50 سال نیست و قدیمی‌ترین علم موجود در این موزه که از محله بازار اهر به اینجا منتقل شده مربوط به سال 1243 هجری قمری است.

وی تشریح کرد: علم دستمالی متعلق به روستای اسفنجان اسکو، توغ عزاداری روستای خشک‌ناب هریس، توغ عزاداری روستای تازه کند هریس، علم عزاداری روستای لیوارجان جلفا و دو علم موسوم به حضرت عباس روستاهای زاویه و سیه سران شهرستان جلفا تعدادی از توغ و علم‌های این موزه را تشکیل می‌دهند.

محمدی افزود: علامت عزاداری (بایراق) روستای آرباطان هریس، علامت عزاداری موسوم به حجله قاسم هشترو، علامت عزاداری مراغه و توغ شهر بخشایش شهرستان هریس دیگر توغ و علم های نگهداری شده در موزه محرم هستند. وی با اشاره به ویژگی خاص علم های آذربایجان شرقی گفت: علم های این منطقه با پارچه های رنگی کلاغه ای، شال و روسری آذین بندی شده و از دیرباز در تزئین این علم های عزاداری کمتر از پارچه های مشکی استفاده می شده است. رئیس شورای ثبت آثار تاریخی و فرهنگی آذربایجان شرقی در فهرست آثار ملی اظهار داشت: این پارچه ها معمولا به صورت نذورات مردمی بوده که به روی علم ها بسته می شد و در صورت زیاد بودن پارچه ها، هیئت امنای آن محله یا مسجد پارچه ها را گشوده و برای انجام مراسم مذهبی تکیه یا مسجد به فروش می رساندند. محمدی خاطرنشان کرد: زمان آذین بندی علم ها در نقاط مختلف آذربایجان شرقی متفاوت است اما معمولا این مراسم از پنجم ماه محرم یا شب تاسوعا انجام می شود و علم و آیینی نیز بعد از 28 ماه صفر صورت می گیرد. وی یادآور شد: علم های بنامی در شهرستان های مراغه، عجب شیر، بناب، هریس، جلفا، اسکو و آذرشهر وجود دارد که هر ساله در ماه محرم به ویژه روز عاشورا مقابل هیئت های مذهبی گردانیده می شوند. محمدی اظهار داشت: علاوه بر شهرستان ها، 13 محله قدیمی تبریز علم های معروفی دارند که هیئت های مذهبی و علم ها به نام همان محله نامگذاری شده اند که یکی از معروفترین علم های استان علم محله امیرخیزی تبریز است. رئیس سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان با اشاره به تاریخچه استفاده از علم و توغ در مراسم مذهبی گفت: نخستین علم ها از چوب درخت سرو که نماد استقامت و پایداری است ساخته شده بودند و با توجه به اینکه علم را نمادی از حضرت ابوالفضل (ع) می دانند اغلب آنها به این نام منسوب هستند. محمدی یادآور شد: توغ نیز از زمان سلجوقیان در جنگ ها به دست فرماندهان حمل می شده که از زمان صفویه با رسمی شدن مذهب تشیع در ایران، به عنوان یک نماد وارد مراسم عزاداری محرم شد. وی تشریح کرد: توغ واژه ای ترکی و به معنای بیرق است که از یک تیغه به نام سرتوغ و زبانه فولادی بلندی تشکیل شده که روی صندوقچه فلزی کوچک ضریح مانندی بر پایه چوب یا فلز به شکل چلیپا استوار می شود. رئیس سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان افزود: توغ دارای تیغه گلابی شکل یا سرو مانندی است که روی آن آیات قرآنی و جملات دعایی به خصوص آیه انا فتحنا حاکمی شده و در مراسم توغ گردانی مانند محله پاسکوویچ آذرشهر در صبحگاه تاسوعا گردانی می شود. محمدی همچنین مراسم ماه محرم را نماد ایستادگی دانست و یادآور شد: در موزه محرم بخشی از نماد و نشانه های نمادین مراسم و آیین های ماه محرم در اقصی نقاط آذربایجان شرقی به نمایش گذاشته شده است. وی خاطرنشان کرد: خانه صحتی که از سوی این خانواده جهت ایجاد موزه محرم در اختیار سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری قرار گرفته 409 متر مربع مساحت دارد و در سه طبقه احداث شده است و در زمان حیات مرحوم دکتر ابوالقاسم صحتی و اوایل دوره پهلوی در ماه محرم به عنوان حسینیه مورد استفاده هیئت عزاداری محله راسته کوچه قرار می گرفت. این خانه در تاریخ 1378 تحت شماره 2336 در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده و متعاقب آن عملیات مرمت و استحکام بخشی بنا به اجرا درآمده و پس از تجهیز در سال 1387 به عنوان موزه مردم شناسی محرم مورد استفاده قرار گرفته است. آیین عزاداری آذربایجان شرقی تصویری از تبلور روح قیام امام حسین (ع) است مدیرکل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری آذربایجان شرقی با اشاره به تنوع و گستردگی آیین های عزاداری محرم در استان گفت: آیین ها و مراسم سوگواری محرم در استان تصاویری گویا از تبلور روح قیام امام حسین (ع) و عاشورا هستند. محمدی اظهار کرد: شیوه های عزاداری در شهرستان های مختلف استان به ویژه بازار تبریز، با گذشت زمان همچنان شکل سنتی خود را حفظ کرده و همه ساله با شکوه بسیار زیادی برگزار می شوند. وی یادآور شد: طی دو سال اخیر بسیاری از آیین های اصیل و سنتی عزاداری محرم در شهرها و روستاهای مختلف استان ثبت ملی شدند تا از هرگونه تحریف دور مانده و اصالت عزاداری های حسینی را به نسل های بعد منتقل کنند. محمدی مراسم عزاداری «الله الله حسین و اینا» در مراغه، «تعزیه خوانی (شبه خوانی)» روستای بخشایش هریس، علم گردانی در جلفا، «تخته چالان لار» روستای فیروزسالار آذرشهر و «پولکه تۆلاماخ (مشعل گردانی)» روستای شیشوان عجب شیر، «شاخسی و اخسی (شاه حسین وای حسین)» و «شمع پایلاما (شمع گردانی)» با محوریت شهر تبریز را از جمله آیین های عاشورایی ثبت ملی شده آذربایجان شرقی خواند. مدیرکل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان آیین عزاداری محرم در بازار تاریخی و جهانی تبریز به عنوان یکی از زیباترین نمونه های عزاداری برای سالار شهیدان و نیز علم بندی شهرستان مراغه را از دیگر آیین های سوگواری ثبت ملی شده آذربایجان شرقی برشمرد. محمدی تصریح کرد: عزاداری برای شهادت امام حسین (ع) یکی از غنی ترین و زیباترین آیین ها و رسوم جمعی و بومی در تمام کشور به ویژه آذربایجان شرقی است.

نگارنده: فرینوش اکبرزاده